

Žižek'in Nükteleri

Şu Hegel
Fıkrasını
Duydun mu?

SLAVOJ ŽIŽEK

Çeviren: Şafak Tahmaz

Žižek'in Nükteleri

Žižek'in Nükteleri

〔 Şu Hegel Fıkrasını
Duydun mu? 〕

SLAVOJ ŽIŽEK

Translated from the English Language edition of ŽIŽEK'S JOKES by Slavoj Žižek, originally published by The MIT Press. This edition arranged through Kayı Literary Agency. Copyright © 2014 Massachusetts Institute of Technology. Turkish translation Copyright © 2021 by Sola Unitas. All rights reserved.

Tüm hakları saklıdır. İngilizce orijinali, The MIT Press tarafından ŽIŽEK'S JOKES adıyla yayımlanmıştır. Bu eser Kayı Telif Hakları Ajansı aracılığıyla alınmıştır. Bu eserin çeviri sorumluluğu Sola Koç. Eğ. Dan. Hiz. A.Ş.'ye aittir. Bu kitabın hiçbir bölümü yazılı izin alınmadan kopyalanamaz ya da çoğaltılamaz.

SANDER YAYINLARI

Şakayık Sok. No: 40/8 Kat: 2 Teşvikiye Şişli/İSTANBUL
Telefon: 0212 939 76 52 - E-posta: sander@sanderyayinlari.com
www.facebook.com/sanderyayinlari
www.twitter.com/SanderYay
www.instagram.com/sanderyayinlari
<https://sanderyayinlari.com>

ISBN: 978-625-7406-46-8
Yayıncı Sertifika No: 45798
1. Baskı: İstanbul 2021
İmtiyaz Sahibi: Umut Kısa
Genel Yayın Yönetmeni: Şener Demir
Çeviren: Şafak Tahmaz
Editör: Emre Yaman
Redaksiyon: Saniye Kaya
Son Okuma: Hande Bitirir
Mizanpaj: Sibel Kaya
Kapak Tasarımı: Sibel Kaya
Orijinal Adı: Žižek's Jokes

BASILDIĞI YER

Deren Matbaacılık Ambalaj Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi
Beylikdüzü Osb Mahallesi Orkide Caddesi 9/Z Beylikdüzü/İstanbul
Sertifika No: 47881

© Bu kitabın tüm yayın hakları Sola Koç. Eğ. Dan. Hiz. A.Ş.'ye aittir. Yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen hiçbir yolla kopya edilemez, çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

İÇİNDEKİLER

Önsöz Yerine:	
Maymunun İnsana Evrilmesinde Fıkraların Rolü	7
Žižek'in Nükteleri	9
Notlar	141
Momus'un Son Sözü	147

ÖNSÖZ YERİNE: MAYMUNUN İNSANA EVRİLMESİNDE FIKRALARIN ROLÜ

Doğu Avrupa'daki son dönem komünist rejimlerin popüler mitlerinden biri, gizli polis teşkilatının rejime ve rejim temsilcilerine karşı politik fıkralar üretmek ve bunları dolaşıma sokmak -toplamak değil- için çalışan bir departmanın olduğunu. Fıkraların, istikrarın sağlanmasında oynadığı pozitif rolün farkındalardı. (Politik fıkralar sıradan insanlara öfkelerinden kurtulmanın, hayal kırıklıklarını hafifletmenin kolay ve katlanılabilir bir yolunu sunuyordu.) Gelgelelim bu mit ne kadar ilgi çekici olursa olsun, fıkraların nadiren değinilen önemli bir özelliğini görmezden gelir: Fıkralar sahipsiz gibidir. Öyle ki “Bu fıkra kime ait?” diye sormak mümkün değildir. Fıkralar olduğu gibi ‘aktarılır’ ve illa bir yerlerde çoktan duyulmuştur. (Meşhur “... şu fıkrayı duydun mu?” fıkraları buna örnek gösterilebilir.) Ama asıl gizemi de burada saklıdır. Fıkralar özgün bir duyarlılığa sahiptir, dilin eşsiz yaratıcılığına karşılık gelirler; anonim ve imzasızdırlar, nereden geldikleri bilinmeksizin ansızın ortaya çıkarlar. Fıkraların bir sahibinin olması gerektiği fikri de hâliyle paranoyakçadır. Bu, anonim sembolik düzene ait ‘Ötekinin Ötekisi’ mefhumunu kaçınılmaz kılar; sanki dilin kavranması zor, olumsal ve üretici gücünün kişiselleştirilmesi, bu gücü kontrol edecek, ipleri elinde tutacak bir faile vakfedilmesi gerekiyormuş gibi.

Bu noktada teolojik açıdan Tanrı en büyük şakacıdır. Isaac Asimov’un büyüleyici kısa öyküsü *Şakacı*’daki tez de budur.

Asimov, öyküsünde bir grup dil tarihçisinin Tanrı'nın insanları maymunlara anlattığı bir fıkra yoluyla -o ana dek hayvani güdüleriyle anlaşılan maymunlara sonrasında ruh bahşedecek olan ilk fıkra- var ettiği hipotezini desteklemek için sözkonusu fıkrayı 'tüm fıkraların anası' olarak yeniden kurma çabalarına yer verir. (Kaldı ki Yahudi-Hristiyan geleneğinin bir üyesi için bu çabalar gereksizdir, neticede ilk fıkranın ne olduğu herkes tarafından bilinir: "Bilgi ağacından yeme!" İlk yasak bu noktada bariz bir fıkra, amacı muamma olan kafa karıştırıcı bir baştan çıkarmadır.)*

* *Less Than Nothing* (London: Verso, 2012, 94-95)

ŽIŽEK'İN NÜKTELERİ

ÜÇ BEYAZ VE İKİ SİYAH

Lacan'ın mantıksal zaman üzerine yazdığı metni tekrar okumalıyız. Bu metinde Lacan, üç mahkumla ilgili mantık bulmacasının başka bir yorumunu sunar. Pek bilinmese de bulmacanın orijinali 18. yüzyıl Fransa'sının Sade'la da doruk noktasına ulaşan, cinsellik ve soğuk mantığın bir sentezi olan sefahat fikridir. Bu erotik versiyonda, bir kadın hapishanesinin müdürü üç tutukludan biri için af kararı çıkarmak üzeredir, kazananı ise zekâ testiyle belirleyecektir. Üç kadın, büyük ve yuvarlak bir masanın etrafına üçgen oluşturacak şekilde dizilir ve hepsinden belden aşağısı çıplak bir hâlde masaya doğru eğilmeleri istenir. Her kadını siyah ya da beyaz bir erkek arkadan becerecek ve kadınlar sadece karşısındaki kadınları beceren erkekleri görebilecektir. Kadınların bildikleri tek şey, müdürün bu deney için üç beyaz, iki de siyah erkek tuttuğudur. Bu kısıtlı bilgiler dahilinde kendisini beceren erkeğin ten rengini bilip kendini kurtaran ilk kadın oyunun galibi olacaktır. Burada karmaşıklığı giderek artan üç olasılık vardır:

- İlkinde kadınları beceren iki siyah ve bir beyaz erkek vardır. Beyaz olan tarafından becerilen kadın grup içinde sadece iki siyah olduğunu bildiği için vakit kaybetmeksizin doğrulup odadan ayrılabilir.
- İkinci durumda bir siyah ve iki beyaz erkek vardır. Beyazlar tarafından becerilen iki kadın, karşısında bir beyaz ve bir siyah erkek görebilir. Siyah erkek tarafından becerilen

kadın, iki beyaz erkek görebilir ama toplamda üç beyaz erkek olduğundan hemen harekete geçmez. Bu durumda bir kazananın olması ancak beyaz iki erkek tarafından becerilen kadınlardan birinin kendine, “Bir beyaz ve bir siyah erkek görebiliyorum; o zaman beni beceren beyaz da siyah da olabilir. Ama beni beceren siyah olsaydı bir beyaz tarafından becerilen kadın, karşısında iki siyah görür, onu becerenin beyaz olduğu sonucuna varır ve ondan kurtulup hemen odadan ayrılırdı. Ama bunu yapmadı, demek ki beni beceren bir beyaz.” demesiyle mümkündür.

- Üçüncü durumda üç kadın da bir beyaz tarafından becerilir, hâliyle hepsi karşısında iki beyaz erkek görür. Her biri bu sebeple ikinci durumda galip gelen kadın gibi düşünebilir: “İki beyaz erkek görüyorum; demek ki beni beceren beyaz da siyah da olabilir. Ama benimki siyah olsaydı, diğer kadınlar -ikinci durumda olduğu gibi- şöyle akıl yürüttü: ‘Karşımda bir siyah bir de beyaz erkek var. Beni beceren siyah olsaydı, beyaz tarafından becerilen kadının iki siyahı görüp arkasındakinin beyaz olduğu sonucuna vararak odadan ayrılması gerekirdi. Ama bu olmadı. Demek ki beni beceren bir beyaz.’ Fakat diğer ikisi de doğrulmadığına göre beni beceren siyah değil, beyaz olmalı.”

Tam da bu noktada mantıksal zaman devreye girer. Eğer üç kadın da eşit zekâyâ sahip olsaydı ve gerçekten aynı anda doğrulsalardı, bu onları kendilerini becerenin kimliğine dair radikal bir belirsizliğe sürüklerdi. Neden? Çünkü hiçbir kadın, diğer kadınların beyaz bir erkek tarafından becerilip de aynı muhakeme sürecinden geçerek doğrulduklarını ya da bir siyah tarafından becerilip de ikinci senaryonun galibi gibi akıl yürüttüğünü tam anlamıyla bilemezdi. Kazanan, bu belirsizliği doğru yorumlayan ve üçünün de beyaz bir erkek tarafından

becerildiği sonucuna varan ilk kadın olacaktır. Diğer iki kadın içinse teselli ödülü en azından sürecin sonuna dek becerilmele-ri olacak ve hikâyedeki erkek seçimi, siyasi üst belirlenimi dik-kate alındığında bir anlam kazanacaktır: 18. yüzyıl ortalarında Fransa'da siyahi erkekler seks partneri olarak toplumsal kabul görmese de cinsel performanslarının üstün olduğu iddia edilirdi. Penislerinin çok büyük olduğu söylenir ve onlarla kaçamak yapılırdı. Sonuç olarak beyaz bir erkek tarafından becerilmek, sosyal olarak kabul edilebilir olsa da gerçek anlamda bir tat-min duygusu yaratmazken siyahi bir erkek tarafından beceril-mek sosyal normlara aykırı olmakla birlikte daha doyurucu bir sekse tekabül ederdi. Bununla birlikte bu seçim görüldüğün-den de karmaşıktır. Cinsel aktivitede bizleri gözetleyen fante-zi bakış daima mevcuttur ve bu durum mantık bulmacasının verdiği mesajı daha da muğlaklaştırır: Üç kadın seks esnasında birbirlerini izler ve kimlikleri bu bakışla inşa ediliyormuş gibi, “Beni beceren kim? Bir siyah mı yoksa bir beyaz mı?” diye me-rak etmek şöyle dursun, kendilerine “Biri beni becerirken aca-ba ‘öteki’nin gözünde ne ifade ediyorum?” diye sorarlar.

TEKRARIN İŞLEVİNE dair en iyi örneğe, Almanya'yı ziyaret eden Yugoslav bir politikacıyla ilgili sosyalist zamanlardan kalma eski bir fıkrada rastlarız. Politikacı, seyahat ettikleri tren bir şehirden geçerken rehberine sorar: “Burası neresi?” Rehber yanıtlar: “Baden-Baden.” Politikacı cevabı hemen yapıştırır: “Aptal değilim ben, iki kere söylemene gerek yok!”

ZÜPPEDEN HÂLLİCE BİR APTAL pahalı bir restorana gider ve garson kendisine “*Hors d’oeuvre?*” diye sorduğunda şöyle yanıt verir: “Hayır, işsiz değilim, burada yemek yiyebilecek kadar param var!” Garson bunun üzerine adama aperatif bir şeyler isteyip istemediğini sorduğunu söyler ve çiğ jambon önerir: “*Du jambon cru?*” Aptal yanıt verir: “Hayır, burada son yediğimin jambon olduğunu sanmıyorum ama tamam, yiyeyim hadi. Ve çabuk olsun lütfen!” Garson, adamı kendisine hizmet etmekten mutluluk duyacağına dair teskin etmek ister: “*J’ai hâte de vous servir!*” Aptal bu söz üzerine köpürür: “Bana hizmet etmekten neden nefret edesin ki?” Sana yüklüce bahşış bırakacağım!” Ve bu diyalog ‘züppeden hâllice aptal’ Fransızca bilgisinin yetersiz olduğunu anlayana dek devam eder. Sergilediği imajı düzeltmek ve kültürlü bir insan olduğunu kanıtlamak için gecenin ilerleyen saatlerinde restorandan ayrılırken garsona iyi geceler dilemek ister. Fransızca olarak “*Bonne nuit!*” demesi gerekirken yine bir şeylerin ters gideceği endişesiyle ağzından Latince “*Nota bene!*” çıkar.**

Felsefedeki diyalogların birçoğu, özellikle de bir filozof başka bir filozofu eleştirmeye kalktığında benzer şekilde işlemez mi? Aristoteles’in Platon eleştirisi bir dizi “*Nota bene!*” değil midir? Ya da Marx’ın Hegel eleştirisi vs.

* Fransızca’da ‘dört gözle beklemek’ anlamına gelen ‘avoir hate de’ kalıbı, İngilizce’de nefret etmek anlamına gelen ‘hate’ sözcüğüyle karıştırılmaktadır. (çev.)

** Latince’de ‘önemli not’ anlamına gelen bir ifade. (çev.)

Tamamen nüktelelerden oluşan, iyi ve ciddi bir felsefi metin yazılabilir.

– Ludwig Wittgenstein

Önce iyi haber. Bu kitap Slavoj Žižek'in görüşlerini eğlenceli ve ufuk açıcı bir derlemede bir araya getiriyor. Diğer kitaplarının aksine okura Žižek'in düşünce dünyasına ait, felsefe, politika ve cinsellik gibi pek çok konuya dair pasajlar sunuyor. Bu kısa kitapta gözlemlerinden içnelemelerine, mizahından felsefi argümanlarına dek Žižek'i Žižek yapan her şey mevcut.

Peki kötü haber ne? Kötü haber yok. Karşımızda taklit edilmesi namümkün, şaşılması derecede bilgili Slavoj Žižek var. Žižek kendini politik doğruculuğun tam karşısında konumlandırıp mikrofonu eline alıyor ve "Derrida'nın çok sevdiği eski bir Yahudi fıkrası var." diye söze başlıyor. Ne de olsa o, nükteleleri felsefi iç görümlere ulaşmanın kestirme yollarını sunan eğlenceli hikâyeler olarak görüyor. Tam da bu yüzden, "Bu gece olmaz canım, başım ağrıyor." klişesini, üç farklı şekilde anlatıp Hegelci üçlünün mantığını gözler önüne seriyor: Önce kadın migreni olduğunu söyler, ertesi geceyse kocası aynı şeyden şikayet eder, bir sonraki gece karısı, "Sevgilim, başım fena ağrıyor, beni rahatlatmak için biraz sevişelim!" diye haykırır. Bir bira şişesiyle ilgili fıkranın vurucu sonu, *imleyen-imlenen* ilişkisine dair Lacancı bir ders niteliğindedir. Ve ünlü *aristokratlar* fıkrasının 'gerçekten müstehcen' versiyonundaki aile ağza alınmayacak şeyler söylemek yerine Hegelci düşünceye dair kısa bir ders verir.

Žižek'in Nükteleleri, düşünürün şimdiye dek yayımladığı çalışmalarda -gün yüzüne çıkmamış notları da dahil- ele aldığı, alıntılıdığı tüm fıkraları ve bu fıkraların farklı bağlamlarda farklı noktalara parmak basan farklı versiyonlarını içeriyor. Ve belki de en önemlisi, komedinin Žižek ciddiyetinin merkezinde yer aldığını bizlere hatırlatıyor.